

Gazda, Jiří

Праздник вербальной свободы

Новая русистика. 2013, vol. 6, iss. 1, pp. 88-92

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128374>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

a příliš diplomaticky zaměřených kolegů. Ale to nijak nesnižuje význam této velmi dobré knihy, v níž nejpodnětnější je propojení interpretace a teorie, to, co velmi dobře umí např. jedna ze zakladatelských osobností Nitranského týmu Tibor Žilka, a také to, že recepční hledisko, i když není monotematické, prostupuje všemi částmi knihy. Především tím je tato publikace zajímavá a přínosná.

Ivo Pospíšil

ПРАЗДНИК ВЕРБАЛЬНОЙ СВОБОДЫ

STĚPANOVA, L.: *Современный русский язык: праздник вербальной свободы. Současný ruský jazyk: triumf verbální svobody.* Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc 2011, 90 s. ISBN 978-80-244-2953-3.

Překotné proměny veřejné i privátní komunikace v transformačním a posttransformačním období vývoje ruské společnosti (od konce 80. let 20. stol. do současnosti) jsou stále v centru pozornosti mnoha badatelů v oblasti jazykovědné i literárněvědné rusistiky. Ukazuje se totiž, že dynamika procesů probíhajících v současné ruštině je natolik živelná, všestranná a hluboká, že ve chvíli, kdy se objeví jakákoliv nová publikace na téma aktuálních procesů v současné ruštině, jsou již mnohé z těchto jevů považovány za běžné, či dokonce ustupující, vytěsňené ještě novějšími, a tudíž neaktuální. To ovšem jistě neznamená, že pokusy zachytit dynamiku současných jazykových procesů v celé jejich šíři a hloubce jsou marné, či dokonce zbytečné, naopak, každá další práce z této oblasti je odbornou veřejností netrpělivě očekávaná a vítaná, neboť pomáhá dotvářet postupně vznikající mozaiku jednotlivých řečových inovací v celistvý obraz proměn jazykového systému ruštiny posledního čtvrtstoletí.

Jedním z nejnovějších syntetizujících příspěvků k této problematice je publikace olomoucké rusistky Ludmily Stěpanové, která se tímto autorským počinem rozhodla alespoň částečně zaplnit mezeru v české rusistické produkci, a přiblížit tak především české odborné veřejnosti zejména výsledky předních ruských badatelů v dané oblasti, doplněné o vlastní postřehy a zasvěcené komentáře. Práce je tak pro českého čtenáře cenná především tím, že zde najde nejen základní souhrnné poučení o hlavních aktuálních procesech v ruské gramatice, slovní zásobě a frazeologii, ale také příležitostné (byť nesystematické) srovnání s obdobnými jevy v češtině. V tomto ohledu lze jen litovat toho, že v české rusistické produkci dosud chybí komplexněji pojatá srovnávací práce tohoto typu a publikace L. Stěpanové je

Recenze

v tomto směru první vlaštvou a výzvou pro domácí rusisty pokusit se o syntetizující práci s širším komparativním záběrem, neboť také čeština prodělala za posledních dvacet let změny, které jsou se situací v ruštině ve značné míře srovnatelné. To, že komparativně zaměřený výzkum v této oblasti je velmi potřebný, naznačuje sama autorka v poslední kapitole své knihy (*Русско-чешская неология и неография*, s. 139–169), v níž mapuje především stav v oblasti rusko-české neologie a neografie, a na analýze překladů současných ruských uměleckých textů ukazuje, jak nedostatečná obeznámenost překladatelů s novými jevy v ruštině může vést k překladatelským potížím a lapsům až za hranici přijatelnosti a srozumitelnosti.

Text je rozčleněn do šesti kapitol, které nejsou metodologicky pojaty tradičně funkčně strukturalisticky, tj. z hlediska nových jevů na jednotlivých jazykových podúrovních (od zvukového plánu jazyka po větnou a textovou syntax), ale soustřeďují se na výklad nejdůležitějších dynamických procesů v jazyce jako celku a demonstraci toho, jak a na jakých úrovních jazykového systému se tyto obecné inovační tendence projevují. Za hlavní obecnou tendenci autorka oprávněně považuje celkovou liberalizaci řečového chování, která je přirozenou reakcí na dlouhá desetiletí státního dohledu zejména nad veřejnou komunikací v období sovětské etapy vývoje ruské společnosti, a která se od konce 80. let minulého století nejvýrazněji projevuje v procesech internacionalizace, substandardizace a řečové kreativity („karnevalizace“ a „ornamentalizace“).

Metodologicky se z uvedeného pojetí vymyká pouze již zmíněná závěrečná, a také krátká úvodní kapitola knihy (*Современный русский язык*, s. 5–20), v níž autorka v podstatě objasňuje její název a charakterizuje současnou ruštinu jako jazyk s rozkolísanou normou na všech úrovních jazykového systému a v pomyslné diskusi mezi zastánci a odpůrci řečové liberalizace a rozvolňování jazykových norem zaujímá k neusměrňované „verbální svobodě“ spíše kritické stanovisko a vyslovuje se nepřímou pro respektování hledisek jazykové kultury, avšak činí tak s plným vědomím a respektováním objektivnosti a nevyhnutnosti vývojových procesů v jazyce, odrážejících změny a procesy v mimojazykové realitě.

Na tomto místě je také velmi stručně pojednáno o některých symptomatických inovativních jevech na nejnižších úrovních jazykového systému, tj. v oblasti zvukového plánu jazyka (především variantnost akcentuačních pravidel: *договор* – *доОговор*, *мышлЕние* – *мЫшление*, *обеспечЕние* – *обеспЕчение*), grafiky a ortografie (variantnost na hranicích morfémů v kompozitech, v pravopisu přejatých slov, využívání grafických prvků jako prostředků jazykové hry apod.), a také tvarosloví, kde je mj. zdůrazněna především dlouhodobá tenence ruštiny k analytizmu, projevující se zejména postupným snižováním úlohy jmenné flexe v signalizaci syntaktické role jmen ve větě.

Pozornější a poučenější čtenář bude v knize patrně postrádat alespoň zmínku o posunech v oblasti větné skladby, které jsou sice na první pohled pro běžného

uživatelé jazyka méně nápadné, nicméně neméně zajímavé a závažné (srov. např. obsáhlou kapitolu o změnách v ruské syntaxi v knize N. S. Valginové „Активные процессы в современном русском языке“, 2003)¹; z celkové koncepce knihy je ovšem zřejmé, že autorka úmyslně a pochopitelně soustředila svou pozornost na ty oblasti jazyka, v nichž se společenské změny nedávného období projeví a projeví nejprůkazněji, tedy na oblast slovní zásoby a frazeologie, což je mimo jiné oblast, která představuje hlavní sféru badatelského zájmu L. Stěpanové (a budiž řečeno, že pasáže věnované změnám ve frazeologii patří v knize jednoznačně k nejlepším a nejpropracovanějším).

Oprávněná pozornost je ve druhé kapitole (*Интернационализация языка*, s. 21–39) věnována globalizačnímu vlivu angličtiny, označovanému nejčastěji jako proces internacionalizace. Autorka se přitom neomezuje pouze na konstataci obecně známých skutečností (příčiny jazykového přejímání, pronikání konkrétních anglicizmů do jednotlivých tematických oblastí ruské slovní zásoby), ale uvádí také zajímavé údaje, týkající se postojů mluvčích k lexikálnímu přejímání nebo jejich schopnosti korektní sémantizace neologizmů cizojazyčného původu.

Zvlášť cenné jsou pro českého čtenáře zejména pasáže věnované vlivu angličtiny na ruskou frazeologii (frazeologické kalky – *моя чашка чая, золотой парашют, бесплатный сыр только в мышеловке*) s příležitostným uváděním paralel v češtině, přičemž výklad zde není omezen pouze na aktuální jazykovou situaci, ale nová jazyková fakta jsou nahlížena v diachronních souvislostech. Druhou kapitolu uzavírá krátké pojednání o vlivu angličtiny na ruskou řečovou etiku, kde se projevuje především vliv americké masmédiální kultury (*Оставайтесь с нами!, Берегите себя!, Почувствуйте разницу!*).

Zvláštní místo zaujímá v koncepci knihy třetí kapitola nazvaná *Ревитализация забытых слов и неологизация словарного состава* (s. 40–75) a sestávající z několika podkapitol, věnovaných různorodému jazykovému materiálu, jehož sjednocující charakteristikou je určitý rys „staronovosti“. Autorka se zde nezabývá lexikálními neologizmy jako novými jazykovými jednotkami z hlediska formy i významu, ale všímá si vztahů „starého a nového“ v jazyce. Sem autorka řadí mj. aktualizaci „zapomenutých“ vrstev slovní zásoby, jako je např. konfesionální lexikum a biblizmy (*исповедь, венчаться, всенощная; поцелуй Иуды, Содом и Гоморра, возложить на алтарь*), dále výrazivo odrážející módu vzkríšení víry v tajemno, iracionálno a horoskopy (*ведьма, сглаз, ворожба, вампир; овен, водолей*) nebo zavádění staronových pojmenování v administrativně správné sféře (*полиция, губернатор, городской, чиновник*).

Samostatná podkapitola je věnována sémantickým neologizmům, tedy procesu polysémantizace existujících lexikálních jednotek jako důsledku tendence k jazy-

¹ Elektronická verze této publikace je veřejně dostupná na: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/index.html>

Recenze

kové ekonomii (*пафосный* – ‚модный‘, ‚фирменный‘, *культовый* – *к-ый фильм, режиссер*). Sledování procesů rozšiřování či naopak zužování významu slov je velmi důležité nejen kvůli jejich správnému chápání v nových textových i věcných souvislostech, ale také pro postižení obecných zákonitostí a principů sémantického tvoření slov jako jednoho z produktivních a dynamických procesů obohacování slovní zásoby současné ruštiny.

Do této části knihy autorka zařadila také pojednání o aktuálních procesech v ruské frazeologii, kde se nejen objevují nové frazeologické kalky z angličtiny (viz výše kapitola o internacionalizaci jazyka), ale do této kategorie prostřednictvím médií jednak přibývají nová ustálená metaforická spojení z nejrůznějších oblastí současné komunikace (*быть в разных весовых категориях, процесс пошел, сделать под копирку что-н., сладкая парочка*), jednak se akvizuje užívání již existujících frazémů, které procházejí podobnými procesy aktualizace a sémantické či stylistické modifikace jako běžné lexikální jednotky (*узнать/понять, откуда ноги растут* – ‚pochopit podstatu problému‘, *зарабатывать на хлеб с икрой* z původního *зарабатывать на хлеб*).

Třetí kapitolu uzavírají poznámky ke změnám v oblasti řečové etikety, týkající se oslovení, což je oblast, kde je neustálenost normy i úzu pocítována zvlášť neblaze, neboť může způsobovat komunikační potíže v každodenním běžném interpersonálním styku.

Obsáhla je vzhledem k závažnosti popisovaných problémů kapitola *Жаргонизация языка* (s. 76–113), pojednávající o posunech v oblasti stylistických registrů, o pronikání substandardních prvků do běžně mluveného jazyka a o celkové expresivizaci vyjadřování ve sledovaném období vývoje ruské společnosti. Složitost probíhajících procesů v této sféře autorka v úvodu kapitoly dokumentuje na nedořešenosti problémů teoretického metajazykového uchopení dané problematiky, projevující se v nevyjasněnosti a nevyhraněnosti obsahu termínů *арго, жаргон, сленг, просторечие* v současné ruské lingvistické teorii.

Jednotlivé dílčí podkapitoly jsou pak věnovány mládežnickému slengu, ovlivňovanému v poslední době především angličtinou a argotem (*зерла, флэт/флэтуха, паренты, олды, нипл*), dále internetovému žargonu, v němž se specifickým způsobem projevují protikladné procesy internacionalizace (používání anglicizmů – *сайт, файл, линк, чат, принтер*) a „nacionalizace“ (kalkování a porušování přejímek – *мыло* ← e-mail, *междурожья* ← interface, *ботинок* ← boot sector, *аска* ← ICQ), a zejména pak fungování žargonizmů v různých sférách řečové komunikace. Zde zasluhují pozornosti zejména pasáže o změnách v sémantice a stylistické charakteristice žargonizmů, a také o vzniku nových homonym v důsledku těchto procesů.

Řečové tvořivosti a jazykové hře jako jednomu z důležitých faktorů a hnacích motorů jazykového vývoje je věnována pátá kapitola s názvem *Карнавализация языка* (s. 114–138). Po vymezení základních pojmů (karnevalizace, jazyková hra)

autorka uvádí příklady využívání jazykových hříček různého typu (kalambúry, tropy) jako prostředku upoutání pozornosti především v médiích a v reklamě (*Сыр – барский, бар – сырный; Самые клятые друзья, Грязные деньги в чистом кошельке*) a všímá si využívání hry s grafikou za stejným účelem (*ПИБО ТОРНАДО!, поПУТЧики, Веерлога* – název baru).

Samostatná podkapitola je věnována specificky ruskému jevu – tzv. „jazyku padonků“ („язык падонков“ nebo také „албанский/олбанский язык“), internetové subkultuře, jejímž formálním společným jazykovým znakem je používání osobitého žargonu s vlastním fonetickým „antipravopisem“ (*нешы исчо* ← „пиши еще“, *ржунимагу* ← „ржу, не могу“ – „очень смешно“, *аффтар выпей яду* ← „автор, выпей яду“). Nutno podotknout, že i když tato svérázná varieta internetového slangu do jisté míry ovlivnila způsob neformální komunikace určité části uživatelů ruského internetu, v současné době je již tato módní záležitost na ústupu a potvrzuje se tak celková dlouhodobá stabilita jazykového systému ruštiny, který může být na řečové úrovni dočasně vystaven nejrůznějším nenormativním vlivům a excesům, avšak jako celek bez větších otřesů přetrvává a vstřebává a uchovává pouze ty vlivy a inovace, které vedou k jeho zdokonalování jako obecného nástroje společenské komunikace.

V poslední podkapitole autorka uvádí příklady jazykové hry na úrovni parémii, kdy je k ozvláštnění textu využito nejrůznějších transformací, modifikací a kontaminací běžně používaných přísloví, pořekadel a okřídlených úsloví (*Одна голова хорошо, а с телом – лучше, Почем пентium для народа?, Сделал дело – кобыле легче*).

Nutno uvést, že nesporně cenná a užitečná publikace Ludmily Stěpanové je pozoruhodná a zajímavá nejen svým obsahem, ale také způsobem výkladu, v němž se uplatňuje kritická analýza použitých zdrojů s vlastními hodnotícími komentáři, věcná a srozumitelná interpretace vlastních badatelských výsledků a důsledné uvádění různorodých textových ilustrací popisovaných jazykových jevů, které činí text neobyčejně autentickým a čtivým.

Cíle, které si autorka před sebou postavila, tj. nejen upozornit na analyzované jazykové jevy, ale také vysvětlit jejich příčiny a pokusit se nastínit další směřování jazykového vývoje v současném Rusku, jsou v této práci uspokojivě naplněny.

Jiří Gazda